
ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

УДК 37.015.3:316.347.82(477)«20»+929 Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2025-22.5-7

Микола Томенко

ORCID 0000-0003-0796-0963

*кандидат історичних наук,
доктор політичних наук, професор,
м. Київ*

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В КОНТЕКСТІ СПАДЩИНИ ІВАНА ОГІЄНКА

Російсько-українська війна змусила державну владу звернути увагу на проблему формування української національної та громадянської ідентичності. Так, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року. На виконання приписів цього Закону Урядом було ухвалено низку правових документів:

- «Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року» від 15 грудня 2023 року;
- «Концепція Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» від 16 лютого 2024 року;
- «Державна соціальна цільова програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» від 30 липня 2024 року.

І якщо постановка завдань у цих вищезгаданих документах виглядає переконливою та обґрунтованою, то рішення, – визначити державним замовником програми лише Міністерство молоді та спорту, яке не має під собою розвиненої галузевої вертикалі, а її керівником – міністра молоді та спорту, – виглядає доволі сумнівним [1].

На нашу думку, коли йдеться про формування та реалізацію одного із пріоритетів гуманітарної політики України в період війни, тож і відповідальність за це мав би нести віце-прем'єр міністр та щонайменше три міністри – освіти, культури та молоді й спорту.

З огляду на те, що найбільша кількість молоді знаходиться у сфері впливу інституцій Міністерства освіти та науки, то саме тут необхідно приділити найбільше державної уваги патріотичному вихованню.

Отож нашим завданням є привернення уваги до проблем та досвіду у сфері формування української національної та громадянської ідентичності в системі вищої освіти.

Першочерговим завданням вважаємо мовну політику в освітній сфері. Тут доречно нагадати вкрай актуальну працю відомого вченого, державного та релігійного діяча Івана Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки». Іван Огієнко чи не найбільшу увагу приділяє мовній політиці у сфері шкільництва та загалом національної освіти. Так в розділі «Науковцям» він зазначає:

«Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, мусив добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, свій соборний правопис...

Студент, що не знає своєї соборної літературної мови, чинить тим злочин супроти свого народу й стає йому зайвий, бо не має найсвятішого почуття – почуття єдності нації» [2].

Варто також звернути увагу на критику Іваном Огієнком активного використання в освітньому процесі так званих кальок та запозичених іноземних слів і термінів. Нині ж спостерігаємо, що в освітній, науковій та медіа сферах нашої країни поширена ця шкідлива тенденція. Після радянського та пострадянського періодів русифікації української мови розпочалася мода на її англійзацію.

Тож важливість посилення пропагування української мови та дотримання вимог викладання та спілкування українською у всій системі освіти є нагальним завданням державної політики.

Наступним пріоритетом у питанні формування громадянської та національної ідентичності у системі вищої освіти є обсяг та зміст викладання так званих світоглядних дисциплін.

Парадоксально, але саме в період домінування європейського вектору зовнішньої політики України, а саме в 2009 році, чиновники МОН вирішили скоротити дисципліну «Історія України». Тоді критика науковців та громадськості зупинила реалізацію цієї ідеї. Однак МОН повернулося до цього вже 2014 року шляхом скасування переліку обов'язкових для вивчення у закладах вищої освіти предметів, у тому числі й історії України.

Ще одне неадекватне рішення було прийнято у період правового режиму воєнного стану, коли у 2023 році Верховна Рада за поданням МОН скасувала обов'язковість складання «Історії України» для вступників до вишів. Знову під тиском фахівців та громадськості наступного 2024 року «Історія України» стала обов'язковим предметом в НМТ, а теми тестових запитань сягнули часів Руси (до того нашу національну історію чиновники починали з 16 століття). Однак боротьба з історією України тривала. Наступна ідея з'явилась у контексті реформи нової української школи, – об'єднати «Історію України» та «Всесвітню історію» в один навчальний курс.

Примітно, що у той самий час як у школах, так і у вишах залишається предмет, впроваджений ще за часів російської імперії, «Історія держави і права» [3].

Є велике світоглядне питання й щодо домінування так званої громадянської освіти над національною, не кажучи вже про збереження в шкільних підручниках російських наративів про «багатонаціональну Україну». Для прикладу, у підручнику «Громадянська освіта» для 10 класу, який і досі рекомендується вчителям, у розділі про багатокультурність, учнів переконують, що відомого захисника «руського міра» Михайла Булгакова потрібно визначити як «великого українця»? [4].

З огляду на це, видається доцільним закріпити на рівні держави обов'язковість так званого світоглядного блоку дисциплін для студентів перших курсів у всій системі вищої освіти. Як варіант пропонується такий перелік спецкурсів у вищезгаданому блоці:

- Історія української державності;

- Історія українського права;
- Історія української культури із включення тем щодо історії української церкви.

Варто також звернути увагу на ще одну важливу складову національного характеру освіти, а, отже, й формування української національної ідентичності, на якій наголошував Іван Огієнко. Йдеться про доступність освіти і позашкільного навчання та виховання. Нині ж спостерігаємо рівно протилежний підхід у цьому питанні від реформаторів МОН. Лише кілька цифр:

- за період 2022–2024 років в Україні, за даними Інституту освітньої аналітики, було закрито 2 114 шкіл;
- у 2025 році було припинено державне фінансування для 525 шкіл, де навчається менше 45 учнів;
- у 2026 році КМУ запланувало зупинити фінансування ще понад 1 200 шкіл, де навчаються менше 60 учнів.

Цілком очевидно, що така політика приведе до фактичного знищення системи національної освіти в сільській місцевості та невеликих містечках, що якраз і були вагомим осередком виховання українського патріотизму серед молоді.

Важливою складовою у формуванні національної ідентичності у молоді є популяризація життя та діяльності визначних історичних діячів та національних героїв України. З огляду на це корисно згадати настанови Івана Огієнка щодо нагальної потреби популяризації цих знань серед школярів та студентів. З цієї метою ним підготовлена низка науково-популярних життєписів про видатних українців [5].

Тут доречно згадати про наш досвід у співпраці з низкою Київських ЗВО (КНУБА, НА СБУ, НУБІП) щодо активного включення до навчального процесу студентських лекцій-екскурсій об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України та меморіальних місць, пов'язаних з життям та діяльністю знаменитих українців. Таке поєднання традиційних методів освітнього процесу з практичною складовою патріотичного виховання було б корисним для усіх вищих навчальних закладів України.

Питання формування української національної ідентичності та громадянської ідентичності стало предметом уваги державної політики лише з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Водночас ухвалені документи не приділяють належної уваги царині середньої та вищої освіти. З огляду на це варто до цієї роботи залучити Міністерство освіти та науки та використати вже наявний досвід патріотично-виховної роботи у вишах. Доречним також буде й використання інтелектуальної спадщини визначних українців, зокрема рідномовного та патріотичного виховання визначного вченого, державного та релігійного діяча Івана Огієнка.

Список використаних джерел і літератури:

1. Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року. Постанова Кабінету Міністрів України, 30 липня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки (витяги). Київ: Центр учбової літератури, 2022. С. 12.
3. Томенко М. Проти історії України бореться як росія, так і українські чиновники. *Oboz.ua*. 18 січня 2025 р.
4. Громадянська освіта: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. В. Вербицька, О. В. Волошенко, Г. О. Горленко та ін. Київ: Літера ЛТД, 2018. 234 с.
5. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Життєписи великих українців. Київ, Либідь, 1999.